

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Юридичний факультет

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчально-методичний комплекс

Напрямок підготовки: 0601 – Право
Спеціальність 6.060100 – Правознавство
Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр

Харків
2006

УДК 811.124 (075.8)
ББК 81.2 лат – 923
Я 71

Друкується за рішенням Науково-методичної комісії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 1 від 20.04.2006 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 21 від 29.03.2006 р.

Рецензенти: к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого Осмоловська О. Ю.;
ст. викладач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Шведов С. А.

Я 71 Латинська мова. Навчально-методичний комплекс / Укладач:
Ярко О. Ю. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 35 с.

УДК 811.124 (075.8)
ББК 81.2 лат – 923

© ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006
© Ярко О. Ю., 2006

ЗМІСТ

Розділ	стор.
Вступ	4
Тематичний план	5
Робоча програма	6
Завдання та методичні рекомендації	7
Тексти	22
Зразки контрольних робіт	29
Питання до заліку	31
Рекомендована література	32
Структура курсу “Латинська мова” та система оцінювання	32

Вступ

Методичні матеріали з курсу “Латинська мова” підготовлені для використання у вищих навчальних закладах при підготовці фахівців зі спеціальності “правознавство”, кваліфікації “юрист” I-IV рівнів акредитації.

Методичний посібник розрахований на використання у процесі викладання курсу “Латинська мова”. Він містить програму і тематичний план курсу, матеріали для практичних занять і самостійного вивчення, зразки контрольних робіт, питання до заліку, список рекомендованої літератури.

Латинська мова – це мова римського права, що є одним з історичних ґрунтів права нового часу. Метою вивчення латинської мови на юридичному факультеті є засвоєння міжнародної латинської термінології, що вживається у професійній практиці та науці, підготовка до читання оригінальних текстів з римського права. Крім того, вивчення латинської мови повинно полегшити засвоєння нових європейських мов, поглибити розуміння рідної мови.

Відповідно до цих цільових настанов студенти в процесі навчання мають придбати добрі знання основ латинської граматики, оволодіти певним лексичним запасом, навчитись аналізувати і перекладати оригінальні тексти з римського права.

Курс „Латинська мова” на відділенні „правознавство” вивчається у V семестрі протягом 54 годин (36 годин практичних занять, 18 годин самостійної роботи), передбачає написання двох контрольних робіт і складання заліку.

Тематичний план

№	Тема	Розподіл навчального часу		
		Практи- чні заняття	Само- стійна робота	Конт- рольні заняття
Модуль 1: Фонетика. Іменники і прикметники I-II відмін. Часи системи інфекта.		16	9	2
1	Вступ. Латинський алфавіт. Вимова. Наголос.	2	1	
2	Іменник: загальна характеристика. I відміна іменників. Дієслово sum, esse.	2	1	
3	II відміна іменників. Прикметники I-II відмін.	2	1	
4	Латинське дієслово. Теперішній час.	2	1	
5	Наказовий спосіб. Інфінітив. Герундій.	2	1	
6	Особові і зворотний займенники.		1	
7	Минулий час недоконаного виду.	2	1	
8	Майбутній час. Наказовий спосіб майбутнього часу.	2	1	
9	Вказівні, питальні і відносний займенники. Дієслова складні з esse.	2	1	
	Підсумковий контроль			2
Модуль 2: III, IV, V відміни. Часи системи перфекта. Умовний спосіб.		16	9	2
10	Іменники III відміни.	2	1	
11	Прикметники III відміни.	2	1	
12	Ступені порівняння прикметників.		1	
13	Іменники IV і V відмін.	2	1	
14	Кон'юнктив часів системи інфекта.	2	1	
15	Дієприкметники	2	1	
16	Активний стан часів системи перфекта.	2	1	
17	Пасивний стан часів системи перфекта.	2	1	
18	Числівник.	2	1	
20	Підсумковий контроль.			2
ВСЬОГО		32	18	4
Залік				2

Робоча програма

Вступ. Індоевропейське походження латинської мови, періодизація історії латинської мови. Роль латинської мови у становленні романських мов та в історії світової культури. Використання латиномовної юридичної термінології і її вплив на розвиток української термінології.

Фонетика. Латинський алфавіт та його походження. Букви та звуки, дифтонги, диграфи, правила наголосу, найважливіші фонетичні закони.

Морфологія. Синтетичний характер граматичної будови латинської мови. Частини мови.

Іменник. Граматичні категорії іменників: рід, число, відмінок, відміни. Характеристика п'яти відмін.

Прикметник. Прикметники I-II відміни та III відміни, перехід дієприкметників у прикметники. Ступені порівняння прикметників.

Прислівник. Особливості вживання та утворення.

Займенники. Розподіл за семантичними групами: особові, присвійні, вказівні, відносні, питальні, неозначені, заперечні. Відмінювання, особливості використання та утворення.

Числівники. Семантико-морфологічні групи числівників, їх утворення відмінювання та використання. Римські цифри, системи визначення років, місяців, днів. Римський календар.

Дієслово. Загальна характеристика системи латинського дієслова, його граматичні категорії. Часи дійсного і наказового способів (детально), умовний спосіб (оглядово). Утворення і вживання неособових форм: *infinitivus*, *participium* (детально), *supinum*, *gerundium*, *gerundivum* (оглядово).

Службові частини мови: прийменник, сполучник, частка.

Лексикологія. Юридична термінологія і фразеологія, загальновживана лексика, крилаті вислови. Латинські деривати в українській мові і нових європейських мовах.

Синтаксис. Синтаксис простого речення. Члени речення: підмет, присудок, означення, додатки, обставина. Порядок слів. Значення відмінків. Основні значення часових форм. Загальна характеристика наказового, дійсного та умовного способів. Активна і пасивна конструкція. Інфінітивні та дієприкметникові звороти (оглядово). Синтаксис складного речення (оглядово).

Завдання та методичні рекомендації

До кожної теми (крім теми “Фонетика”) подаються речення для перекладу і словник до них. Речення з пункту “А” опрацьовуються на практичному занятті. Здебільшого вони є зразками латинської юридичної фразеології, тому студентам необхідно зробити їх аналіз і дослівний переклад, а також заслухати коментар викладача щодо термінологічного значення фразеологізму і його вживання у римському та сучасному праві. Речення з пункту “В” студенти мають перекласти самостійно і представити для перевірки на наступному занятті. Крім того, протягом курсу розглядаються зв’язні оригінальні тексти – уривки з творів римських юристів: Гая, Ульпіана, Папініана, Павла, а також середньовічний студентський гімн “Gaudeamus”.

При перекладі речень слід дотримуватися такого порядку.

1) Знайти у реченні присудок – дієслово в особовій формі, яке найчастіше стоїть в кінці речення; визначити його форму (особу, число, стан, час, спосіб), виписати зі словника значення і перекласти відповідною формою на українську мову. Якщо дієслово вжито у першій або другій особі, воно містить у собі і підмет, при перекладі слід додати відповідний особовий займенник (я, ти, ми, ви).

2) Знайти у реченні підмет – іменну частину мови в називному відмінку, узгоджену з присудком в числі.

3) Визначити за закінченням і роллю у реченні (поставивши питання) відмінок і число кожного слова і перекласти його відповідною формою на українську мову. Слід пам’ятати, що деякі дієслова і прийменники в латинській мові вимагають іншого відмінку, ніж відповідні слова в українській мові, в таких випадках це відбито у словнику. Зазначимо також, що прикметник залежить від іменника, з яким він узгоджений у роді, числі, відмінку, і часто ставиться після іменника.

Робота над лексикою і фразеологією передбачає вивчення на кожному занятті 12-20 слів (юридичні терміни і загальновживана лексика) і 5-7 фразеологізмів. Найуживаніші слова, рекомендовані для вивчення, позначені в словниках до кожного заняття (розділ “VERBA”) зірочкою (*). Юридична фразеологія подана у розділі “А” кожного заняття. Крім того, студентам пропонується самостійно виписувати крилаті вислови з відповідних видань (див. розділ “Рекомендована література”). Таким чином, протягом курсу кожен студент має засвоїти 250-300 слів і 50-75 фразеологізмів.

ТЕМА 1: Фонетика

Латинський алфавіт. Правила читання голосних, приголосних, буквосполучень. Визначення кількості голосного, правила наголошення.

1) Прочитайте слова, поясніть вимову :

ius – право	usus – звичай	schola – школа
aurum – золото	extra – поза, над	thesis – положення
praetor – претор	nexum – кабала	rheto r – ритор
poena – покарання	crimen – злочин	philosophia – філософія
aes – мідь	socius – партнер	actio – позив
aër – повітря	circus – коло	etiam – також
stylus – стиль, паличка	coepi – я почав	natio – народ
genus – рід	quasi – ніби	tiro – простак
heres – спадкоємець	equus – кінь	sanguis – кров

2) Прочитайте слова, поясніть постановку наголосу:

alibi – в іншому місці	dominium – власність
collēga – товариш	exemplar – примірник
creditor – позикодавець	debitum – борг
argumentum – доказ	tutēla – опіка
prudētia – знання	quaestio – слідство
emphyteusis – аренда	hypothēca – застава
magister – вчитель	praesens – присутній
officium – обов'язок	Kalendae – календи
thesaurus – скарб	aquaeductus – водопровід

3) Прочитайте імена римських юристів і словосполучення:

Appius Claudius Caecus. Quintus Mucius Scaevola. Marcus Porcius Cato. Tiberius et Gaius Sempronius Gracchus. Marcus Tullius Cicero. Gnaeus Procūlus. Iulius Paulus. Aemilius Papiniānus. Aurelius Ambrosius Macrobius Theodosius.

Leges duodēcim tabulārum – закони 12 таблиць. Institutiōnes Iustiniāni – інституції Юстиніана. Ius privātum et publicum – право приватне і суспільне. Corpus iuris civilis – звід цивільного права. Edictum praetorium – преторський едикт. Mores maiōrum – звичаї предків. Persōna sui iuris – особа свого права. Persōnae aliēni iuris – особи чужого права. Emptio-venditio – купівля-продаж. Lingua Latīna – латинська мова. Via Latīna ad ius – латинський шлях до права.

ТЕМА 2: Іменник: загальна характеристика. Перша відміна іменників. Дієслово “sum, esse”

Граматичні категорії іменника: рід, число, відмінок. Значення відмінків. Поділ на відміни. Словниковий запис, визначення основи і

відміни іменника. Характеристика I відміни іменників. Інші слова I відміни. Дієслово “sum, esse” – “бути” в теперішньому часі. Прийменники ad, sine, pro, in.

A 1) Mea culpa. 2) Tabula rasa. 3) Causa privāta. 4) Causa publica. 5) Persōna grata. 6) Persōna non grata. 7) Ad memoriam. 8) Ad bestias. 9) Pro forma. 10) Sine cura. 11) Dura lex, sed lex. 12) Nemo iudex in propria causa. 13) Semel heres semper heres.

B 14) Pax est tranquilla libertas. 15) Magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est. 16) Via antiqua est via tuta. 17) Ibi semper est victoria, ubi concordia est. 18) Insulae Italiae pars Italiae sunt.

VERBA

*ad (прийм. з асс.) – до, для
antiquus, a, um – давній
bestia, ae f – звір
*causa, ae f – справа, причина
concordia, ae f – згода
*culpa, ae f – вина, провина
cura, ae f – турбота, клопіт
durus, a, um – суворий
*et – і (сполучник)
forma, ae f – форма, зовнішність, норма
gratus, a, um – милий, бажаний
heres, ēdis m – спадкоємець
ibi – там
*in (прийм. з асс., abl.) – в, на
insula, ae f – острів
Italia, ae f – Італія
*iudex, icis m – суддя
*lex, legis f – закон
libertas, ātis f – воля
*magnus, a, um – великий
memoria, ae f – пам’ять
*meus, a, um – мій, моя, моє

negligentia, ae f – безтурботність
*nemo – ніхто
*non – не (заперечна частка)
pars, partis f – частина
pax, pacis f – мир
*persōna, ae f – особа
*privātus, a, um – приватний
*pro (прийм. з abl.) – за, задля, замість, на захист
*proprius, a, um – власний, властивий
*publicus, a, um – суспільний
rasmus, a, um – чистий
semel – один раз *semper – завжди, назавжди
*sine (прийм. з abl.) – без
*sum, esse – бути
tabula, ae f – дошка, таблиця
tranquillus, a, um – спокійний
tutus, a, um – безпечний
ubi – де
via, ae f – шлях, дорога
victoria, ae f – перемога

ТЕМА 3: Друга відміна іменників. Прикметники I-II відмін

Характеристика II відміни іменників. Правило середнього роду. Прикметники, займенники і числівники I-II відміни. Прийменники cum, de, ex, pro, post.

A 1) Corpus delicti. 2) Matrimonium iustum. 3) Dolus malus. 4) Ex officio. 5) Post factum. Post scriptum. 6) De facto. 7) Cum privilegio.

8) *Curricŭlum vitae*. 9) *In dubio pro reo*. 10) *Ex aequo et bono*. 11) *Vox popŭli* – *vox Dei*.

В 12) *Lusus noxius in culpa est*. 13) *Iustitia* – *fundamentum regni*. 14) *Usus est tyrannus*. 15) *Ius est ars boni et aequi*. 16) *Titius heres est*. 17) *Titio heres es*. 18) *Sumus filii exheredāti*. 19) *Ager est locus, qui sine villa est*.

VERBA

<i>aequum, i n</i> – правда, справедливість	<i>*iustus, a, um</i> – законний
<i>ager, agri m</i> – поле	<i>locus, i m</i> – місце
<i>ars, artis f</i> – мистецтво, наука	<i>lusus, i m</i> – гра
<i>*bonum, i n</i> – благо, добро	<i>matrimonium, i n</i> – шлюб
<i>*corpus, ōris n</i> – тіло, предмет, склад	<i>noxius, a, um</i> – шкідливий; той, що завдає шкоди або збитків
<i>*cum</i> (прийм. з <i>abl.</i>) з, разом з	<i>*officium, i n</i> – обов'язок
<i>curricŭlum, i n</i> – хід, шлях	<i>*popŭlus, i m</i> – народ
<i>*de</i> (прийм. з <i>abl.</i>) – з, по, про	<i>*post</i> (прийм. з <i>acc.</i>) після
<i>*delictum, i n</i> – провина, злочин, правопорушення	<i>privilegium, i n</i> – привілей
<i>deus, i m</i> – бог	<i>qui</i> – який
<i>*dolus, i m</i> – хитрість, намір	<i>regnum, i n</i> – держава, царство
<i>*dubium, i n</i> – сумнів	<i>*reus, i n</i> – відповідач, підсудний
<i>*ex</i> (прийм. з <i>abl.</i>) – з, від, по, згідно	<i>Titius, i m</i> – Тіцій
<i>exheredātus, a, um</i> – позбавлений спадщини	<i>tyrannus, i m</i> – тиран, володар
<i>factus, a, um</i> – зроблений	<i>scriptus, a, um</i> – написаний
<i>*filius, i m</i> – син	<i>usus, us m</i> – тут: звичай
<i>fundamentum, i n</i> – основа, підстава	<i>villa, ae f</i> – садиба, вілла
<i>*ius, iuris n</i> – право	<i>*vita, ae f</i> – життя
<i>*iustitia, ae f</i> – справедливість, правосуддя	<i>vox, vocis f</i> – голос

ТЕМА 4: Латинське дієслово. Теперішній час

Граматичні категорії дієслова: особа, число, стан, час, спосіб. Словниковий запис дієслова, визначення основи інфекту (інфінітиву), поділ на дієвідміни. Система особових закінчень. *Praesens indicativi activi et passivi*.

А 1) *Veto*. 2) *Credo*. 3) *Absolvo*. 4) *Condemno*. 5) *Uti possidētis...* 6) *Cogito ergo sum*. 7) *Lex prospicit, non respicit*. 8) *Qui timētur, timet*. 9) *Quod non licet femīnis, aequē non licet viris*. 10) *Invito beneficium non datur*. 11) *Nunquam periculum sine periculo vincitur*. 12) *Nemo ex consilio obligatur*.

В 13) *Testamentum meum valet*. 14) *Proprium solum venditis*. 15) *Ubi iudicat, qui accūsāt, vis, non lex valet*. 16) *Sine pretio nulla venditio est*. 17) *Sicut lucrum, ita damnum inter socios communicatur*. 18) *Si quis furtum facit, bona rapit, damnum dat, iniuriam committit, obligatio ex delicto nascitur*.

VERBA

*absolvo, ěre – виправдувати,
звільняти

*accŭso, āre – звинувачувати

beneficium, i n – послуга, благодіяння

cogĭto, āre – мислити, думати

committo, ěre – робити, чинити,

здійснювати, коїти

communĭco, āre – бути спільним

condemno, āre – засуджувати

credo, ěre – вірити

damnum, i n – збиток

*do, dāre – давати, надавати

ergo – отже

*facio, ěre – робити

*femĭna, ae f – жінка

*furtum, i n – крадіжка

*iniuria, ae f – несправедливість

*inter (прийм. з асс.) – між, серед

invĭtus, a, um – небажаючий

ita – так

*iudĭco, āre – судити

*licet (безособ. дієсл.) – можна

lucrum, i n – прибуток

nascior, nasci – виникати,

народжуватися

nunquam – ніколи

*obligatio, onis f – зобов'язання

peric(ŭ)lum, i n – небезпека, ризик

*possideo, ěre – володіти

*pretium, i n – ціна

prospicio, ěre – дивитися вперед

quis – хто, хтось

quod – що

rapio, ěre – хапати, красти

respicio, ěre – дивитися назад

*sed – але, а

*si – якщо

sicut – як

*socius, i m – товариш, партнер

solus, i m – земля

*testamentum, i n – заповіт

timeo, ěre – боятися

uti (ut) – як

valeo, ěre – бути здоровим, мати силу,

мати значення

venditio, onis f – продаж

*vendo, ěre – продавати

*veto, āre – забороняти

*vinco, ěre – перемагати

*vir, i m – чоловік

vis f – сила

Тема 5: Наказовий спосіб. Інфінітив. Герундій

Imperativus praesentis activi: утворення та значення. Заперечення в латинській мові. Поняття про неособові дієслівні форми. Infinitivus praesentis activi, passivi. Gerundium.

A 1) Divĭde et impĕra. 2) Nota bene. 3) Fide, sed cui, vide. 4) Vide supra. 5) Noli tangĕre circŭlos meos. 6) Vivĕre est cogitāre. 7) Nemo debet bis punĭri pro uno delicto. 8) Dicĕre pro et contra. 9) Respondĕre, cavĕre, agĕre. 10) Ius edicendi. 11) Ius respondendi. 12) Modus vivendi. 13) Onus probandi.

B 14) Dicĕre non est facĕre. 15) Gratuĭtum debet esse commodātum. 16) Ius possidendi. 17) Nulla aetas ad discendum sera est. 18) Docendo discĭmus. 19) In iudicando criminōsa est celerĭtas.

VERBA

aetas, ātis f – вік

*ago, ěre – робити, вести (справу)

*bene – добре

bis – двічі

caveo, ēre – передбачати, застерегати,	gratuitus, a, um – безкоштовний
оформляти документи	*impēro, āre – наказувати, правити,
celeritas, ātis f – швидкість, поспіх	панувати
circulus, i m – коло	modus, i m – спосіб
commodatum, i n – позика	*nemo – ніхто
*contra (прийм. з асс.) – проти	noto, āre – помічати
*criminōsus, a, um – злочинний	onus, ēris n – тягар
cui – (dat. sing. від qui) кому, якому	*probo, āre – доводити, схвалювати
*dico, ěre – казати	*punio, ĩre – карати
disco, ěre – вчитися	*respondeo, ēre – відповідати
divido, ěre – розділяти	serus, a, um – пізній
*debeo, ēre – бути повинним	supra – вище
doceo, ēre – навчати	tango, ěre – торкати, чіпати
edico, ěre – видавати (тут: едикти)	*video, ēre – дивитися, бачити
fido, ěre – вірити, довіряти	*vivo, ěre – жити

ТЕМА 6: Особові і зворотний займенники (для самотійної роботи)

1. Запам'ятайте вихідну форму особових займенників (називний відмінок) і зворотного займенника (родовий відмінок):

ego – я nos – ми tu – ти vos – ви sui – себе

2. Розгляньте таблицю відмінкових форм займенників, звернувши увагу на особливості їх вживання:

	nom.	gen.	dat.	acc.	abl.
1 особа одн.	ego я	mei мене	mihi мені	me мене	me мною
2 особа одн.	tu ти	tui тебе	tibi тобі	te тебе	te тобою
1 особа мн.	nos ми	nostrum з нас nostri нас	nobis нам	nos нас	nobis нами
2 особа мн.	vos ви	vestrum з вас vestri вас	vobis вам	vos вас	vobis вами
зворотний	–	sui себе	sibi собі	se себе	se собою

Особливості:

- Займенники “nos” і “vos” мають по дві форми родового відмінку: “nostrum” і “vestrum” вживаються у розділовому значенні: “unus nostrum” – один з нас; “nemo vestrum” – ніхто з вас.
- Особові займенники в ролі підмета, як правило, не вживаються. Визначивши особу і число дієслова – присудка, при перекладі слід підставити відповідний український займенник: “Audimus (1 plur.), quod dicis (2 sing.)” – Ми слухаємо, що ти кажеш.
- Особових займенників третьої особи немає, їх роль виконують вказівні займенники, наприклад, “is, ea, id” – цей, ця, це (або він, вона, воно).

- Зворотний займенник має одну форму для однини і множини і відноситься лише до третьої особи. З іншими особами вживаються відповідні особові займенники: “puer bene se habet” – хлопець добре себе почуває (дослівно – “ся має”), “pueri bene se habent” – хлопці добре себе почувають, “ego bene me habeo” – я добре себе почуваю.
- Прийменник “cum” – “з” ставиться після аблятива особових, зворотного і ще деяких займенників і пишеться з ним в одне слово: “mecum” – “зі мною”, “vobiscum” – “з вами”.

3. Перекладіть словосполучення і речення:

A 1) Alter ego. 2) Imperāre sibi maxĭmum imperium est. 3) Ubi tu Gaius, ibi ego Gaia tua.

B 4) Viri docti in se semper divitias habent. 5) Hodie mihi, cras tibi. 6) Vobiscum sociētas mihi est. 7) Verbis tuis te condemnas. 8) Nemo nostrum amīco auxilium negābit.

VERBA

*alter, ěra, ěrum – другий, інший
amīcus, i m – друг
auxilium, i n – допомога
cras – завтра
divitiae, ārum f – багатство
Gaia, ae f – Гая
Gaius, i m – Гай
hodie – сьогодні
ibi – там

*imperium, i n – влада, наказ
*impĕro, āre – наказувати, панувати
*maxĭmus, a, um – найбільший
nego, āre – відмовити
semper – завжди
sociētas, ātis f – товариство
ubi – де
verbum, i n – слово
*vir, i m – чоловік

ТЕМА 7: Минулий час недоконаного виду

Imperfectum indicativi activi et passivi: утворення, переклад. Сполучники сурядності et, -que, atque, neque, etiam, nam.

A 1) Pater familias. Mater familias. 2) Ius vitae necisque. 3) Contra factum non datur argumentum. 4) Quod erat demonstrandum. 5) Inter dominus et servus nulla amicitia est. 6) Ignorantia non est argumentum. 7) Tertium non datur.

B. De familia Romāna

Familia Romāna ex domīnis, libĕris et servis constābat. Pater familias in femīnam, libĕros et servos ius vitae necisque habēbat. Proverbium verum erat: “Servi res sunt”. Atque orātor Romānus Cato dicēbat: “Servus instrumentum vivum est”, nam servi in agris, villis et metallis opulentōrum Romanōrum laborābant. Multi domīni sevĕri erant, servos saepe vituperābant et puniēbant. Servi sevĕros domīnos non amābant, sed timēbant. Bonos domīnos servi laudābant et amābant.

Etiam Marcus Tullius Cicero multos servos habebat. In numero servorum Marci Tullii erat Tiro, vir bonus et doctus. Tiro dominum suum valde amabat, Marcum, domini filium, et Tulliam, domini filiam, semper curabat. Marcus Tullius Cicero servum suum liberabat. Nunc Tiro libertinus est, vitam novam et etiam nomen novum habet: Marcus Tullius Tiro. Cicero non dominus eius, sed patronus est.

VERBA

amicitia, ae f – дружба

amo, are – любити

*argumentum, i n – доказ

atque – а також

*bonus, a, um – добрий

Cato, onis m – Катон

*consto, are – складатися

curo, are – піклуватися, дбати

demonstro, are – довести, показати

doctus, a, um – вчений

*dominus, i m – хазяїн

eius (gen. sing. від is, ea, id) – його

etiam – навіть, також

*familia, ae f – родина

*habeo, ere – мати

ignorantia, ae f – незнання

instrumentum, i n – знаряддя

*laboro, are – працювати

laudo, are – хвалити

*libero, are – звільнити

*liberi, orum m – діти

*libertinus, i m – вільновідпущенник

Marcus Tullius Cicero – Марк Туллій

Ціцерон

mater, tris f – мати

metallum, i n – рудник, копальня

*multi, ae, a – численні

nam – бо, адже, тому що

*nex, necis f – смерть

*nomen, inis n – ім'я

*novus, a, um – новий

*numerus, i m – число

nunc – тепер

opulentus, a, um – багатий

*orator, oris m – оратор, промовець

*patronus, i m – заступник, патрон

proverbium, i n – прислів'я

-que – і (сполучник)

quod – що (сполучник)

res, rei f – річ

*Romānus, a, um – римський

*servus, i m – раб

severus, a, um – суворий

*suus, a, um – свій

tertius, a, um – третій

Tiro, onis m – Тірон

valde – дуже

vitupero, are – лаяти

*vivus, a, um – живий

ТЕМА 8: Майбутній час. Наказовий спосіб майбутнього часу

Futurum I indicativi activi et passivi: утворення, значення. Imperativus futuri: утворення, особливості вживання і перекладу українською мовою. Неправильне дієслово “eo, ire” – “іти”.

А 1) Unum castigabis, centum emendabis. 2) Destruam et aedificabo. 3) Bonus iudex varie ex personis causisque constituet. 4) Testis esto! Testes estote! 5) Dato Deo, quae Dei sunt, et Caesari (dat. sing.), quae sunt Caesaris

(gen. sing.). 6) Si pater filium ter venum duit (= vendit), filius a patre liber esto (XII tab.).

В 7) Ait praetor: “Si non habēbunt advocātum, ego dabo”. 8) Dicam, quid sentiam. 9) Epicūrus dicēbat: “Si ad natūram vives, nunquam eris pauper; si ad opiniōnes (acc. plur), nunquam eris dives”. 10) Si in ius vocat, ito. Ni it, antestamino: igītur em capīto (XII tab.). 11) Si intestāto morītur, cui suus heres nec escit (= est), agnātus proxīmus familiam habēto (XII tab.).

VERBA

*advocātus, i m – адвокат, захисник	intestātus, a, um – який не має радник
agnātus, i m – родич по батькові	zapovity
aedifīco, āre – будувати	*liber, ěra, ěrum – вільний
aio – казати	*moriōr, mori – померти
antestor, āri – викликати свідків	*natūra, ae f – природа
castīgo, āre – карати	nec – і не; nec... nec – ні... ні
*centum – сто	ni (nisi) – якщо не (non + si)
*constituo, ěre – вирішити, ухвалити	opinio, ōnis f – уявлення
destruo, ěre – руйнувати	*pauper, ěris – бідний
dives, ītis – багатий	*praetor, ōris m – претор
*ego – я	proxīmus, a, um – найближчий
emendo, āre – виправити	*qui, quae, quod – який, яка, яке
em (= eum) (acc. sing. m. від is, ea, id – він, вона, воно) – його	*quis, quid – хто, що
*eo, ire – іти	*sentio, īre – відчувати
Epicūrus, i m – Епікур	ter – тричі
igītur – отже, таким чином, тоді	varie – по-різному
	*voco, āre – викликати, кликати

ТЕМА 9: Вказівні, питальні і відносний займенники. Дієслова складні з “esse”

Особливості відмінювання і перекладу вказівних, питальних і відносного займенників. Займенники “is, ea, id”, “ille, illa, illud”, “ipse, a, um”, “qui, quae, quod”, “quis, quid”. Заперечні займенники “nemo”, “nihil”. Дієслова складні з “esse”.

А 1) Cui bono? Cui prodest? 2) Pacta tertiis nec nocent, nec prosunt. 3) Nosce te ipsum. 4) Status quo. 5) Qui pro quo. 6) Suum cuique. 7) Qui nimium probat, nihil probat. 8) Qui non est nobiscum adversus nos est. 9) Nemo potest duōbus domīnis servīre. 10) Ius publicum privatōrum pactis mutārī non potest.

В 11) Meus filius servit tibi et tuus filius mihi. 12) Ego tecum agere possum. 13) Nemo, qui condemnare potest, absolvēre non potest. 14) Bis vincit, qui se vincit in victoria. 15) Socii mei socius meus socius non est. 16) Cuius commōdum, eius pericūlum.

VERBA

*absolvo, ěre – виправдувати,
звільняти
adversus (прийм. з acc.) – проти
*commōdum, i n – користь
*condemno, āre – засуджувати
duōbus – двом (dat. від duo – два)
*ipse, a, um – сам
*is, ea, id – він, вона, воно
*muto, āre – змінювати
nihil – ніщо
nimius, a, um – надмірний, зайвий
*posco, ěre – шкодити
nosco, ěre – знати, пізнавати

*pactum, i n – договір
peric(ŭ)lum, i n – небезпека, ризик
*possum, posse – могли
*privātus, i n – приватна особа
*prosum, prodesse – допомагати,
приносити користь, бути вигідним
*publicus, a, um – суспільний
*qui, quae, quod – який, яка, яке
*quis, quid – хто, що
quisque, quaeque, quidque – кожний
*servio, ěre – служити
*status, us m – стан, положення

ТЕМА 10: Іменники третьої відміни

Характеристика III відміни іменників; визначення основи; особливості утворення називного відмінку однини. Типи третьої відміни.

A 1) Non rex est lex, sed lex est rex. 2) Restitutio ad intēgrum. 3) Exceptio regūlam probat. 4) Error in persōna, in negotio, in corpore. 5) Vim vi repellere licet. 6) Aes aliēnum. 7) Personae sui iuris. Personae alieni iuris. 8) De iure. De facto.

(Див. також текст “Capitis deminutio”)

B 9) Dies interpellat pro homīne. 10) Legis virtus haec est: imperāre, vetāre, permittēre, punīre. 11) Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. 12) Nexum per aes et libram agitur.

(Див. також текст “In iure. In iudicio”)

VERBA

aes, aeris n – мідь
*aliēnus, a, um – чужий
*dies, ei f, m – день
*exceptio, ōnis f – виняток
*hic, haec, hoc – цей
*homo, īnis m – людина
intēger, gra, grum – первинний,
незмінний
interpello, āre – нагадувати
libra, ae f – ваги, терези
*negotium, i n – справа, угода
*nexum, i n – кабала, позика, купча
*regūla, ae f – правило

repello, ěre – відбивати
*restitutio, ōnis f – поновлення,
повернення
*rex, regis m – цар
*permitto, ěre – дозволяти
*probo, āre – доводити,
підтверджувати
*prohibeo, ěre – забороняти
provideo, ěre – передбачати
*punio, ěre – карати
*veto, āre – забороняти
virtus, utis f – сила, мужність, чеснота
*vis f – сила

ТЕМА 11: Прикметники третьої відміни

Прикметники III відміни одного, двох і трьох родових закінчень: узгодження з іменником, відмінювання.

A 1) *Ius naturāle. Ius civīle. Ius gentium. Corpus iuris civīlis.* 2) *Vis maior.* 3) *Culpa lata. Culpa levis.* 4) *Omnia mea mecum porto.* 5) *Impossibilium nulla est obligatio.* 6) *Lex speciālis derōgat generāli.*

(Див. також текст “*De iustitia et iure*”)

B 7) *Culpa lata est non intelligēre quod omnes intelligunt.* 8) *Culpa levis est non evitāre quod domīnus bonus et diligens providēre et evitāre potest.* 9) *Nullum patris delictum innocenti filio poena est.* 10) *Omne initium difficīle est.* 11) *Vis maior est cui resisti non potest.*

(Див. також текст “*De iure naturāli, civīli et iure gentium*”)

VERBA

**civīlis*, e – цивільний

derōgo, āre – обмежувати (з dat.)

**difficīlis*, e – складний, важкий

diligens, ntis – старанний, дбайливий

evito, āre – уникнути

**generālis*, e – загальний

**gens, gentis f* – народ, плем’я

impossibīlis, e – неможливий

**initium*, i n – початок

**innōcens, ntis* – невинний

**intellēgo, ěre* – розуміти

**latus*, a, um – широкий, тяжкий

**levis*, e – легкий

**maior, maius* – більший, головний

**naturālis*, e – природний

**obligatio, ōnis f* – зобов’язання

**omnis*, e – всякий

**poena, ae f* – покарання

porto, āre – нести

provideo, ěre – передбачити

resisto, ěre – протистояти

**speciālis*, e – окремий, особливий

ТЕМА 12: Ступені порівняння прикметників (для самостійної роботи)

Значення і утворення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників: регулярна форма; аналітична форма; суплетивні ступені порівняння (від різних основ); недостатні ступені порівняння. Відмінки при вищому і найвищому ступенях порівняння прикметників.

1. Прочитайте за підручником тему “Ступені порівняння прикметників”.

2. Утворіть і перекладіть вищий і найвищий ступені порівняння прикметників:

latus, a, um – широкий; *carus*, a, um – дорогий; *miser, era, erum* – нещасний; *bonus*, a, um – добрий; *magnus*, a, um – великий; *parvus*, a, um – малий.

3. Перекладіть словосполучення і речення:

1) *Pontīfex maxīmus.* 2) *Culpa levissīma.* 3) *Vis maior.* 4) *Mores maiōrum.* 5) *Poena ultīma.* 6) *Salus popūli suprēma lex.* 7) *In dubio mitius.* 8) *Melior est*

causa possidentis. 9) Amīcus Plato, sed magis amīca est veritas. 10) Summum ius – summa iniuria. 11) Lex posterior derogat priori. 12) Prior tempore potentior iure.

VERBA

amīca, ae f – подруга

amīcus, i m – друг

derogare, are – обмежувати,

скасовувати

*iniuria, ae f – несправедливість

*magis – більше

*maior, ius – більший, тут:

непоборний

maiores, ōrum – предки

mitis, e – м'який

mos, moris m – звичай

Plato, ōnis m – Платон

*poena, ae f – покарання

pontifex, icis m – понтифік, жрець

*possidens, ntis – який володіє, власник

*posterior, ius – наступний

potens, ntis – сильний

*prior, ius – попередній, перший

salus, ūtis f – благо, спасіння

summus, a, um – найвищий

*supremus, a, um – вищий

tempus, ōris n – час

*ultimus, a, um – крайній

veritas, ātis f – істина

vis f – сила

ТЕМА 13: Іменники четвертої та п'ятої відмін

Іменники IV відміни. Іменники V відміни: особливості слова “dies”, стійкі словосполучення зі словом “res”.

A 1) Abusus non tollit usum. 2) Casus sentit dominus. 3) Nuptiae cum manu mariti; sine manu mariti. 4) Traditio brevi manu; traditio longa manu. 5) Res mancipi – nec mancipi; res mobiles – immobiles; res in commercio – extra commercium; res corporales – incorporales. 6) Negotia stricti iuris; negotia bonae fidei.

(Див. також текст “De rebus corporales et incorporales”)

B 7) Fides bona contraria est fraudi et dolo. 8) Ubi meam rem invenio ibi eam vindico. 9) Usus fructus in multis casibus pars dominii est. 10) Usucapione dominium adipiscimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi. Usucapio est autem dominii adeptio per continuationem possessionis anni vel bienni: rerum mobilium – anni, immobilium – bienni.

VERBA

abusus, us m – зловживання, розпорядження

*adeptio, ōnis f – набуття, придбання

adipiscor, sci – набувати, досягати

*annus, i n – рік

autem – же, однак

bienni – два роки

*brevis, e – короткий

*casus, us m – випадок, випадковість

*commercium, i n – торгівля, оборот

continuatio, ōnis f – тривалість

contrarius, a, um – супротивник,

суперник

*corporalis, e – тілесний,

матеріальний

*dominium, i n – власність

extra (прийм. з асс.) – поза
 *fides, ei f – довіра, сумлінність
 fraus, dis f – обман
 *fructus, us m – плід, доход
 invenio, ĩre – знаходити
 *mancĭpium, i n – право власності, влади
 *manus, us f – рука, сила, влада
 marĭtus, i m – чоловік
 *mobĭlis, e – рухомий
 *pars, partis f – частина
 *possessio, ōnis f – володіння

*res, ei f – річ, предмет, справа, майно
 strictus, a, um – точний
 tam... quam – як... так і
 tollo, ěre – скасовувати
 *traditio, ōnis f – передача
 *usucapio, ōnis f – придбання за давністю володіння
 *usus, us m – користування, звичай
 vel – або
 *vindĭco, āre – витребувати, вимагати

ТЕМА 14: Кон'юнктив часів системи інфекта

Поняття про coniunctivus (умовний спосіб). Утворення praesens et imperfectum coniunctivi activi et passivi. Значення кон'юнктива у незалежному реченні. Поняття про граматизацію кон'юнктива.

А 1) Fiat lux! 2) Cedant arma togae. 3) Audiātur et altĕra pars. 4) Fiat iustitia, pereat mundus. 5) Habeas corpus. 6) Caveat emptor!

(Див. також текст “Gaudeāmus”)

В 7) Simus cauti! 8) Caveant consŭles! 9) Do, ut des. 10) Facio, ut facias. 11) Ne eat iudex ultra petĭta partium. 12) Qui non labōrat, ne mandŭcet. 13) Non bis ad eadem rem sit actio. 14) Demus imperium Caesāri. 15) Quid putārem?

VERBA

*actio, ōnis f – позив
 *alter, ěra, ěrum – інший
 *arma, ōrum n – зброя
 *cautus, a, um – обережний, пильний
 *caveo, ěre – бути пильним, уважним
 *cedo, ěre – відступати, поступатись
 consul, ŭlis m – консул
 *emptor, ōris m – покупець
 *eo, ĩre – іти
 fĭo, fĭĕri – відбутись, здійснитись

idem, eadem, idem – той самий
 lux, lucis f – світло
 mandŭco, āre – їсти
 mundus, i m – світ
 *pars, partis f – частина, сторона
 pereo, ĩre – гинути
 *peto, ěre – просити, вимагати
 *puto, āre – думати
 toga, ae f – тога
 *ultra – вище, за межами

ТЕМА 15: Дієприкметники

Participium praesentis activi, participium perfecti passivi, participium futuri activi, participium futuri passivi (gerundivum): утворення і значення. Поняття про дієприкметникові звороти.

А 1) Ius non scriptum. 2) Pacta scripta. 3) Dictum factum. 4) De lege lata. 5) Actus me invĭto factus non est meus actus. 6) Alea iacta est. 7) Hereditas iacens. 8) Volens nolens. 9) Melior est causa possidentis. 10) Absens carens. 11)

In flagranti delicto. 12) Inter praesentes. 13) Inter absentes. 14) Pacta sunt servanda.

В 15) Pacta, quae turpem causam continent, non sunt observanda. 16) Dotem dicere potest mulier, quae nuptura est. 17) Domestici testes adhibendi non sunt.

(Див. також текст “De fontibus iuris Romani”)

VERBA

absens, ntis – відсутній (від abesse)	iaceo, cui, ci\tum, ēre – лежати
*actus, us m – дія, діяння	iacio, ieci, iactum, ēre – кидати
adhibeo, ui, itum, ēre – запрошувати	invitus, a, um – небажаючий
*ago, egi, actum, ēre – вести, робити	*melior, melius – кращий
alea, ae f – жереб	*mulier, ēris f – жінка
*careo, ui, itum, ēre – не мати, бути позбавленим	nolo, nolui, –, nolle – не хотіти
*contineo, tenui, tentum, ēre – містити	nubo, psi, ptum, ēre – виходити заміж
*dico, xi, ctum, ēre – казати	*observo, āvi, ātum, āre – дотримувати
domesticus, a, um – домашній	*possideo, sedi, sessum, ēre – володіти
dos, dotis f – придане	praesens, ntis – присутній
*facio, feci, factum, ēre – робити	*servo, āvi, ātum, āre – зберігати, дотримувати
*fero, tuli, latum, ferre – нести, вносити, видавати (закон)	*scribo, psi, ptum, ēre – писати
flagro, āvi, ātum, āre – палати, горіти	*turpis, e – негідний
	*volo, volui, –, velle – хотіти

ТЕМА 16: Активний стан часів системи перфекта

Основні форми дієслова. Система перфекта: загальна характеристика. Основа перфекта і похідні від неї форми: perfectum indicativi et coniunctivi activi, plusquamperfectum indicativi et coniunctivi activi, futurum II indicativi activi.

А 1) Dixi et animam levavi. 2) Veni, vidi, vici. 3) Feci, quod potui, faciant meliora potentes.

(Див. також текст “De legis actionibus”)

В 4) Quod principi placuit, legis habet vigorem. 5) Qui alienam rem vendidit et tradidit, furtum comittit. 6) Qui falsum nesciens allegavit, falsi poena non tenetur. 7) Quod in litore quis aedificaverit, eius erit. 8) Duo fratres erant, bona communia habuerant. 8) Ne per caput tuum iuraveris. 9) Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. 10) Gaius scripsit: “In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreaverimus: id ius proprium civium Romanorum est”.

VERBA

*aedifico, āvi, ātum, āre – будувати	*anima, ae f – душа
*alienus, a, um – чужий	*committo, mīsi, missum, ēre – чинити
allēgo, āvi, ātum, āre – посилатися	*falsum, i n – неправда

*fio, factus sum, fiēri – статись, трапитись
 *frater, tris m – брат
 *habeo, ui, ĭtum, ēre – мати
 iuro, āvi, ātum, āre – присягатись
 levo, āvi, ātum, āre – полегшити
 litus, ōris n – берег
 *nescio, ĭvi, ĭtum, ĭre – не знати
 *nuptiae, ārum f – шлюб
 placeo, ui, ĭtum, ēre – подобатись

*possum, potui, –, posse – могли
 *potestas, ātis f – влада
 procreo, āvi, ātum, āre – народити
 *trado, dīdi, dītum, ēre – передавати
 *vendo, dīdi, dītum, ēre – продавати
 *venio, veni, ventum, ĭre – іти
 *video, vidi, visum, ēre – бачити
 vigor, ōris m – сила
 *vinco, vici, victum, ēre – перемогати

ТЕМА 17: Пасивний стан часів системи перфекта

Аналітичні форми в системі перфекта: perfectum indicativi et coniunctivi passivi, plusquamperfectum indicativi et coniunctivi passivi, futurum II indicativi passivi.

А Див. текст “In iure cessio”

В 1) Mulierībus permissum est in locum absentis tutōris alium tutōrem petēre. 2) Depositum est, quod custodiendum alicui datum est. 3) Permissum est parentībus libēris, quos in potestāte sua habent, testamento tutōres dare. 4) Qui capitālī crimīne damnātus est, non debet pro alio postulāre. 5) Inter fratrem et sorōrem prohibītae sunt nuptiae. 6) Posterīore testamento, quod iure factum est, superius rumpītur. 7) De his criminībus, de quibus quis absolūtus est, ab eo, qui accusāvit, refricāri accusatio non potest. 8) Reus est, qui cum altēro litem contestātam habet, sive is agit, sive cum eo actum est.

VERBA

*absolvo, ui, ūtum, ēre – виправдати
 *accusatio, ōnis f – звинувачення
 *capitālis, e – карний, кримінальний, уголовний
 contesto, āvi, ātum, āre – викликати свідків
 *crimen, ĭnis n – злочин
 *damno, āvi, ātum, āre – засуджувати
 *depōno, posui, posītum, ēre – відкладати
 *do, dedi, datum, dare – давати
 lis, litis f – тяжба, суперечка

*mulier, ēris f – жінка
 *rumpo, rupi, ruptum, ēre – скасовувати
 *parens, ntis m, f – батько, мати
 *permitto, misi, missum, ēre – дозволяти
 posterior, ius – пізніший, наступний
 *postūlo, āvi, ātum, āre – вимагати
 *prohibeo, ui, ĭtum, ēre – забороняти
 refrico, ui, ātum, āre – поновлювати
 soror, ōris f – сестра
 superior, ius – попередній
 *tutor, ōris m – опікун

ТЕМА 18: Числівник

Основні числівники і утворення складних і складених числівників. Кількісні, порядкові і розділові числівники: особливості відмінювання, узгодження і вживання. Римські цифри. Римський календар.

1) Прочитайте за підручником тему “Числівники”. Вивчить основні кількісні числівники (1-10, 20, 100, 1000).

2) Прочитайте римські цифри, запишіть відповідні кількісні латинські числівники:

III, IX, XI, XXVIII, II, CXXV, CCCLI, DCXVII, MMVI

3) Перекладіть словосполучення і речення:

A 1) Tres faciunt collegium. 2) Tertium non datur. 3) Ius tertii. 4) Testis unus testis nullus. 5) Bis dat qui cito dat. 6) Ad Kalendas Graecas.

B 7) Ante diem quintus Idus Octobres. 8) Hora quarta. 9) Annus bis millesimus sextus. 10) Primus inter pares. 11) E pluribus unum.

VERBA

collegium, i n – колегія

*testis, is m, f – свідок

nullus, a, um – ніякий

*bis – двічі

cito – швидко

Kalendae, arum f – календи

Graecus, a, um – грецький

ante (прийм. з асс.) – до, перед

Idus, uum f – іди

October, bris m – жовтень

hora, ae f – година

*annus, i m – рік

*par, paris – рівний

*plures, a – (більш) численні

ТЕКСТИ

Capitis deminutio

Capitis deminutiōnis tria genēra sunt: maxīma, media, minīma. Nam tria habēmus: libertātem, civitātem, familiam. Si libertātem amittimus, maxīma est capitis deminutio. Si libertātem retinēmus, sed civitātem amittimus, media est capitis deminutio. Si et libertātem et civitātem retinēmus, familiam tantum mutāmus, minīma est capitis deminutio. (Paulus)

VERBA

amitto, ěre – втрачати, губити

caput, ĩtis n – голова, правоздатність

civitas, ātis f – громадянство, держава

deminutio, ōnis f – зменшення,

обмеження

genus, ěris n – рід

libertas, ātis f – воля, свобода

maxīmus, a, um – найбільший

medius, a, um – середній

minīmus, a, um – найменший

nam – бо, тому що

retineo, ěre – зберігати

tantum – тільки

tres, tria – три

In iure. In iudicio

Aulus Agerius apud Numerium Negidium mensam argenteam deponēbat, sed Numerius Negidius dolo malo mensam non reddēbat. Aulus Agerius bovem vendēbat, Numerius Negidius bovem emēbat. Emptor venditōri pretium solvĕre debet, sed Numerius Negidius non solvit, pecuniam Aulo Agerio non dat.

Tum actor reum Numerium Negidium in ius vocat. Iurisdictiōnem inter cives Romānos praetor urbānus habet. Actor in iure apud praetōrem a reo mensam et bovem vel pecuniam postūlat. Praetor ius dicit et actōri legis actiōnem atque iudicem dat. Iudex in iudicio reum aut condemnat, aut absolvit.

VERBA

actio, ōnis f – позив
actor, ōris m – позивач
apud (прийм. з асс.) – у, при
argenteus, a, um – срібний
Aulus Agerius – Авл Агерій - умовне ім'я позивача (від ago, ěre - вести справу).
bos, bovis m, f – бик, корова
depōno, ěre – віддавати на збереження
emo, ěre – купувати
emptor, ōris m – покупець
iurisdictio, ōnis f – юрисдикція, судовий розгляд

ius dicĕre – судити
mensa, ae f – блюдо, таця
Numerius Negidius - Нумерій Негідій - умовне ім'я відповідача (від nego, āre заперечувати)
pecunia, ae f – гроші
postūlo, āre – вимагати
praetor, ōris m – претор
reddo, ěre – повернути
solvo, ěre – призначати, платити
urbānus, a, um – міський
vel – або
venditor, oris m – продавець

De iure naturāli, civilī et iure gentium

Privātum ius ex tribus partibus constat: ex praeceptis naturalibus, aut gentium, aut civilibus. Ius naturāle est, quod natūra omnia animalia docet: nam ius istud non humāni genēris proprium, sed omnium animalium avium quoque commūne est. Hinc descendit maris atque femīnae coniunctio, hinc – liberōrum procreatio et educatio.

Omnes popūli, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim commūni omnium iure utuntur. Nam quod quisque popūlus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civilē, quasi ius proprium civitātis. Quod vero naturālis ratio inter omnes homīnes constituit, id apud omnes popūlos aequē custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. Popūlus itāque Romānus partim suo proprio, partim commūni omnium homīnum iure utitur. (Ulpianus, Gaius)

VERBA

aeque – однаково
animal, is n – тварина
avis, is f – птах
civilis, e – громадянський
commūnis, e – спільний
coniunctio, ōnis f – союз

constituo, ěre – постановляти, призначати
consto, āre – складатися
custodio, ĩre – оберігати
descendo, ěre – виходити, впливати
doceo, ěre – навчати
educatio, ōnis f – виховання

gens, gentis f – плем'я, народ
 hinc – звідси
 humānus, a, us – людський
 iste, a, ud – цей
 itāque – так, таким чином, отже
 mas, maris m – чоловік
 mos, moris m – звичай
 naturālis, e – природний
 nomīno, āre – називати
 omnis, e – кожний
 pars, partis f – частина

partim – частково
 procreatio, ōnis f – народження
 proprius, a, um – власний, властивий
 quasi – ніби
 quisque – кожний
 quoque – також
 ratio, ōnis f – розум, причина, порядок
 rego, ěre – правити, регулювати
 tres, tria – три
 utor, uti – користуватися
 vero – однак

De iustitia et iure

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivĕre, altĕrum non laedĕre, suum cuique tribuĕre. Iuris prudentia est divinārum atque humanārum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. (Ulpianus)

Ius civĭle est, quod ex legĭbus, plebis scitis, senātus cunsultis, decrĕtis princĭpum, auctoritāte prudentium venit. Ius praetorium est, quod praetōres introdūcunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civĭlis gratia propter utilitātem praetōrum sic nominātur. (Papinianus)

VERBA

adiūvo, āre – допомагати,
 забезпечувати
 alter, ěra, ěrum – інший
 auctoritas, ātis f – сила, влада,
 судження
 constans, ntis – постійний, сталий
 corrĭgo, ěre – виправляти
 decretum, i n – рішення
 div(īn)us, a, um – божественний
 gratia – (прийм. з gen.) ради
 honeste – чесно
 introdūco, ěre – вводити
 iustus, a, um – правий, справедливий
 laedo, ěre – шкодити (кому – асс.)
 notitia, ae f – знання
 perpetuus, a, um – вічний, незмінний
 plebs, is f – плебей

praeceptum, i n – наказ, настанова
 praetorius, a, um – преторський
 princeps, ĭpis – перший, головний
 propter (прийм. з асс.) – через
 prudens, entis m – юрист
 prudentia, ae f – знання, наука
 quisque – кожний
 quod – оскільки, тому що
 senātus, us m – сенат
 scientia, ae f – знання, розуміння
 scitum, i n – рішення, ухвала
 suppleo, ěre – восполнять
 tribuo, ěre – віддавати, відплачувати
 utilitas, ātis f – користь, користування
 venio, ĭre – іти
 voluntas, ātis f – воля, бажання

De rebus corporāles et incorporāles

Quaedam res corporāles sunt, quaedam incorporāles. Corporāles hae sunt, quae tangi possunt, velut fundus, homo, vestis, aurum, argentum et denique aliae

res innumerabiles. Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae.

Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successione et ipsum ius utendi fruendi (= ususfructus) et ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum. (Gaius)

VERBA

argentum, i n – срібло

consisto, ēre – міститись, полягати

contractus, a, um – здійснений,

укладений, зібраний

contineo, ēre – містити

corporalis, e – тілесний, матеріальний

debeo, ēre – бути повинним; pass.:

належати

denique – нарешті

eodem numero – в тому числі

fundus, i m – земля

hereditas, atis f – спадщина

innumerabilis, e – незліченний

modus, i m – спосіб

pecunia, ae f – гроші

percipio, ēre – отримувати

pertineo, ēre – тут: мати відношення

plerumque – здебільшого

praedium, i n – володіння, маєток

qualis, e – який

quidam, quaedam, quiddam – деякий

quoquo – як завгодно

rusticus, a, um – сільський

sicut – як наприклад

successio, onis f – спадкування

tango, ēre – торкатись

urbanus, a, um – міський

ususfructus, us m – узуфрукт

velut(i) – як-от, як наприклад

vestis, is f – одяг

De fontibus iuris Romani

Ius populi Romani constat ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium. Lex est quod populus iubet atque constituit. Plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione universi cives significantur; plebes autem appellatione ceteri cives sine patriciis significantur. Sed postea lex Hortensia lata est, qua plebiscita universum populum tenebant, itaque eo modo legibus exaequata sunt.

Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit; idque legis vicem obtinet. Constitutio principis est quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit. Edicta sunt praecepta eorum, qui ius edicendi habent; ius autem edicendi habent magistratus populi Romani. Sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum iurisdictionem in provincia praesides earum habent; item in edicto aedilium curulium.

Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. Si sententiae eorum omnium in unum concurrunt, id,

quod ita sentiunt, legis vicem obtinet; si vero discedunt, iudici licet quamlibet sententiam sequi; idque rescripto divi Hadriani significatur. (Gaius)

VERBA

aedilis, is m – едил	patricius, i m – патрицій
amplissimus, a, um – найбільший	peregrinus, a, um – іноземний
appellatio, ōnis f – назва	plebiscitum, i n – плебісцит
ceteri, ae, a – інші	plebs, is f – плебеї
concurro, curri, cursum, ēre – збігатись	postea – потім
condo, di, ditum, ēre – засновувати	praeceptum, i n – розпорядження
constitutio, ōnis f – ухвала, рішення	praeses, idis m – намісник
consultum, i n – постанова, ухвала	prudens, ntis m – юрист
curulis, e – курульний	opinio, ōnis f – думка, уявлення
decretum, i n – рішення, декрет	permitto, misi, missum, ēre – дозволяти
discendo, cessi, cessum, ēre – різнитися	quilibet, quaelibet, quodlibet – будь-який
disto, stiti, –, āre – відрізнятись	rescriptum, i n – рескрипт, наказ
divus, a, um – божественний	responsum, i n – відповідь
duo – два	senatus, us m – сенат
edico, xi, ctum, ēre – видавати	sententia, ae f – вислів, думка
edictum, i n – едикт	sentio, nsi, nsum, īre – вважати
epistula, ae f – лист	sequor, sequi – дотримуватись
exaequo, āvi, ātum, āre – зрівняти	significo, āvi, ātum, āre – позначати
fons, fontis f – джерело	teneo, nui, ntum, ēre – тримати, мати
Hadrianus, i m – Адріан,	universus, a, um – загальний, весь
Hortensia lex – закон Гортензія	urbanus, a, um – міський
item – також	vel – або
iubeo, iussi, iussum, ēre – наказувати	vicem – замість
magistratus, us m – посадова особа	
obtineo, nui, ntum, ēre – отримати	

De legis actionibus

Actiōnes, quas in usu vetēres habuerunt, legis actiōnes appellabantur.

Lege autem agebātur modis quinque: sacramento, per iudicis postulatiōnem, per conditiōnem, per manus iniectiōnem, per pignoris capiōnem.

Per iudicis postulatiōnem agebātur, si qua de re ita agere lex iussit sicuti lex XII (duodecim) tabularum de eo quod ex stipulatiōne petitur. Eaque res talis fere erat. Qui agebat sic dicebat: “Ex sponsiōne te mihi X (decem) milia sestertiōrum dare oportere aio: id postulo – aias an neges”. Adversarius negabat. Actor dicebat: “Quando tu negas, te, praetor, iudicem sive arbitrum postulo uti des”. Itaque in eo genere actiōnis sine poena quisque negabat.

Per conditiōnem ita agebātur: “Aio te mihi sestertiōrum X milia dare oportere: id postulo – aias aut neges”. Adversarius negabat. Actor dicebat: “Quando tu negas, in diem tricessimum tibi iudicis capiendi causa condico”.

Deinde die tricesimo ad iudicem capiendum praesto esse debebant. Condicere autem denunciare est prisca lingua. Itaque haec actio proprie condictio vocabatur.

Per manus iniectiōnem actio talis erat: qui agebat, sic dicebat: “Quod tu mihi iudicatus sive damnatus es sestertium X milia, quando non soluisti, ob eam rem ego tibi sestertium X milium iudicati manum inicio”, et simul aliquam partem corporis eius prendebat; nec licebat iudicato manum sibi depellere et pro se lege agere, sed vindicem dabat, qui pro se causam agere solebat. Qui vindicem non dabat, domum ducebatur ab actore et vinciebatur. (Gaius)

VERBA

actio, ōnis f – позив	oportet – (безособ. дієсл.) слід, треба
adversarius, i m – супротивник,	pignus, ōris n – застава
суперник	postulatio, ōnis f – вимога
aio – стверджувати	postulo, āvi, ātum, āre – вимагати
aliqui, aliqua, aliquod – який-небудь	praesto – тут, наготові
appello, āvi, ātum, āre – називати	prendo, ndi, nsum, ěre – брати, хапати
arbiter, tri m – суддя (третейський)	priscus, a, um – старий, минулий, тут:
capio, ōnis f – брати, хапати	простий
condico, xi, ctum, ěre – домовлятися,	proprie – власне
вимагати	quando – коли, оскільки
condictio, ōnis f – кондикція,	quinque – п'ять
особистий позив	sacramentum, i n – присяга, застава
damno, āvi, ātum, āre – присудити,	sestertium, i n (m) – сестерцій
зобов'язати	sic – так
denuntio, āvi, ātum, āre – повідомляти	sicuti – як наприклад
depello, pūli, pulsum, ěre – відкидати	simul – водночас
domus, us f – дім	solvo, ui, utum, ěre – платити
fere – майже	stipulatio, ōnis f – стимуляція
iniectio, ōnis f – накладення	(словесне зобов'язання)
inicio, ieci, iectum, ěre – накладати	talis, e – такий
iubeo, iussi, iussum, ěre – наказати	tricesimus, a, um – тридцятий
milia – тисяча	vetus, ěris – старий, давній
nego, āvi, ātum, āre – заперечувати	vindex, ěis m – поручитель
ob (прийм. з асс.) – згідно, по, через	

In iure cessio

In iure cessio communis alienatio est et mancipi rerum et nec mancipi. Quae fit per tres personas: in iure cedentis, vindicantis, addicentis. In iure cedit dominus; vindicat is, cui ceditur; addicit praetor.

In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut usus fructus et hereditas et tutela legitima libertae. Res autem corporales, quotiens singulae in iure cessae sunt transeunt ad eum, cui cessa est hereditas. (Ulpianus)

In iure cessio autem hoc modo fit: apud magistrātum popŭli Romāni velut praetōrem urbānum is, cui res in iure cedītur, rem tenens ita dicit: “Hunc ego homīnem ex iure Quiritium meum esse aio”; deinde postquam hic vindicavērit, praetor interrōgat eum, qui cedit, an contra vindīcet; cum is neget aut taceat tunc ei, qui vindicavērit, eam rem addīcit; idque legis actio vocātur. (Gaius)

VERBA

addīco, xi, ctum, ěre – присудити
alienatio, ōnis f – відчуження
an – чи (частка)
cessio, ōnis f – відступлення
cedo, cessi, cessum, ěre – відступати
deinde – потім
interrōgo, āvi, ātum, āre – питати
legitīmus, a, um – законний
liberta, ae f – вільновідпущена
postquam – після того, як
Quirītes, ium m – квіріти

quotiens – оскільки
singŭli, ae, a – кожний, по одному
teneo, nui, ntum, ěre – тримати
taceo, ui, itum, ěre – мовчати
transeo, ii, itum, ĩre – переходити
tunc – тоді
tutēla, ae f – опіка
vindīco, āvi, ātum, āre – вимагати
voco, āvi, ātum, āre – кликати,
називати

Gaudeāmus

1) Gaudeāmus igītur,
iuvēnes dum sumus!
Post iucundam iuventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus.

2) Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuēre?
Transeas ad supēros,
Transeas ad infēros,
Hos si vis vidēre!

3) Vita nostra brevis est, Brevi
finiētur;
Venit mors velocīter,
Rapit nos atrocīter,
Nemīni parcētur.

4) Vivat academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flōre!

5) Vivant omnes virgīnes,
Gracīles, formōsae!
Vivant et muliēres,
Tenērae, amabīles,
Bonae, laboriōsae!

6) Vivat et res publīca,
Et qui illam regunt!
Vivat nostra civitas,
Maecenātum caritas,
Qui nos hic protēgunt!

7) Pereat tristitia,
Pereant dolōres!
Pereat diabŏlus
Quivis antiburschius
Atque irrisōres!

VERBA

antiburschius, i m – противник

студентів

amabilis, e – люб'язний

atrociter – жорстоко

caritas, atis f – милість

dolor, oris m – горе, страждання

dum – доки

flos, floris m – квітка; тут:

процвітання

formosus, a, um – красивий

fuere = fuerunt (3 sing. perf. від esse)

gaudeo, ere – радіти

gracilis, e – стрункий

hic – тут

humus, i f – земля

inferi, orum m – нижні боги

iucundus, a, um – солодкий, приємний

iuvenis, e – молодий

iuventus, utis f – молодість

membrum, i n – член, товариш

molestus, a, um – тяжкий

mors, mortis f – смерть

parceo, ere – жаліти, щадити

pereo, ire – гинути

protēgo, ere – захищати

quilibet, quailibet, quodlibet будь-який

quivis – який завгодно

senectus, utis f – старість

superi, orum m – верхні боги

tener, era, erum – ніжний

transeo, ire – перейти

tristitia, ae f – сум

velociter – швидко

virgo, inis f – дівчина

irrisor, oris m – насмішник

Зразки контрольних робіт

Модуль 1 (після дев'ятої теми)

1. Запишіть транскрипцію слів, поясніть місце наголосу:

venditor, usucapio, prohibendum, iudices, thesaurus

2. Перекладіть українською мовою словосполучення, визначте відміну і рід слів:

mea culpa

damnum magnum

ager publicus

incola Romanus

3. Провідмініайте в однині: **via longa** – довгий шлях

4. Провідмініайте у множині: **advocatus clarus** – відомий адвокат

5. Визначте особу (1,2,3), число (однина, множина), стан (активний, пасивний) і час, перекладіть дієслівні форми від **paro, are** – готувати:

paramus, parantur, parat, pararis, parabant, parabis, parabuntur

6. Провідмініайте дієслово **servo, are** (зберігати) в однині в praesens indicativi activi.

7. Провідмініайте дієслово **educō, ere** (викликати) у множині в imperfectum indicativi passivi.

8. Перекладіть українською мовою:

Vir bonus agrum proprium vendit.

Furtum a socio nostro facitur.

Amicum verum pecunia non parabis.

Apud Romanos agri a servis multis colebantur.

9. Напишіть вивчені Вами фразеологізми.

Модуль 2 (після вісімнадцятої теми)

1. Визначте відміну і основу іменників.
hostis, is m – ворог
notitia, ae f – знання
ops, opis f – сила
mutuum, i n – позика
merces, ēdis f – винагорода
2. Визначте відміну і основу прикметників.
corporalis, e – тілесний
audax, acis – відважний
proximus, a, um – найближчий
equester, tris, tre – кінний
3. Провідмінійте в однині: **dies dicta** – призначений день.
4. Провідмінійте у множині: **magistratus Romanus** – римський посадовець.
5. Провідмінійте дієслово **dico, dixi, dictum, dicere** (казати) в perfectum indicativi activi.
6. Провідмінійте дієслово **mitto, misi, missum, mittere** (відправляти) в imperfectum coniunctivi passivi.
7. Визначте і перекладіть українською мовою неособові форми від дієслова **iudico, iudicavi, iudicatum, iudicare** – судити:
iudicatus, iudicandi, , iudicans, iudicare, iudicari, iudicaturus
8. Перекладіть українською мовою:
Omnes cives legibus parere debent.
Emptor et venditor de pretio villae condicere non possunt.
Res incorporales tangi non possunt, sed in iure consistunt, velut obligatio aut servitus.
Qui tabernam argentariam, quae in solo publico fuit, vendidit, non solum, sed ius vendidit.
9. Напишіть вивчені Вами фразеологізми.

Питання до заліку

1. Латинський алфавіт.
2. Система голосних і приголосних.
3. Правила наголосу.
4. Граматичні категорії іменника. Словникова форма іменника. Типи відмін.
5. Іменники I відміни.
6. Граматичні категорії дієслова. Дієвідміни. Основні форми дієслова.
7. Система інфекта. Особові закінчення часів системи інфекта.
8. Утворення Praesens indicativi activi.
9. Imperativus praesentis activi.
10. Іменники II відміни.
11. Прикметники I-II відміни.
12. Присвійні займенники.
13. Особові займенники. Зворотній займенник.
14. Утворення Imperfectum indicativi activi.
15. Іменники III відміни.
16. Утворення Futurum I indicativi activi.
17. Прикметники III відміни.
18. Пасивний стан часів системи інфекта.
19. Пасивна конструкція в латинській мові.
20. Утворення Participium praesentis activi.
21. Іменники IV відміни.
22. Система перфекта. Утворення Perfectum indicativi activi.
23. Іменники V відміни.
24. Утворення Plusquamperfectum indicativi activi, Futurum II indicativi activi.
25. Пасивний стан часів системи перфекта.
26. Латинський числівник.
27. Coniunctivus.
28. Вказівні займенники.
29. Відносний і питальні займенники.
30. Порядок слів у простому реченні.

Рекомендована література

I Основна (підручники)

1. Ахтерова О.А. Латинский язык и основы юридической терминологии. – М., 2001. – 218 с.
2. Гриценко С.П. Латинська мова і основи римського права. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
3. Нисенбаум М.Е. Латинский язык. Via Latina ad Ius: Учебник. – М., 2003. – 592 с.
4. Скорина Л.П., Чуракова Л.П. Латинська мова для студентів-юристів. – К.: “Вища школа”, 1995. – 256 с.
5. Ставнюк В.В. Юридична латина. Основи граматики. Вибрані юридичні терміни, формули, сентенції. – К., 1997.
6. Хоміцька З.М. Латинська мова. – Харків: “Право”, 2004. – 256 с.

II Додаткова (словники, література з римського права)

7. Баби́чев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов. – М., 1982. – 960 с.
8. Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения. – М., 1989. – 447 с.
9. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М., 2000. – 846 с.
10. Дождев Д.В. Римское частное право. – М.: “Норма”, 2002. – 765 с.
11. Клименко Б.М. Словарь международного права. – М., 1982.
12. Крылатые латинские выражения / Авт.-сост. Ю.С. Цыбульник. – М.: «ООО Изд-во АСТ»; Харьков: «Фолио», 2003. – 830 с.
13. Крылатые фразы древних римлян. – Сост. И. Смирнов, В. Левинский. – М.: «РИПОЛ КЛАССИК», 1999. – 704 с.
14. Никифоров Б.С. Латинская юридическая фразеология. – М., 1979. – 264 с.
15. Новицкий И.Б. Римское право. – М.: «Теис», 2005. – 312 с.
16. Підопригора О.А. Основи римського приватного права. – К.: “Вища школа”, 1995. – 264 с.
17. Покровский И.А. История Римского права. – СПб., 1998.
18. Харитонов Є.О. Римське право (Інституції). – Харків, 2000. – 288 с.
19. Хоміцька З.М. Словник латинських юридичних висловів. – Харків: “Право”, 2005. – 270 с.

Структура курсу “Латинська мова” та система оцінювання

Курс латинської мови на юридичному факультеті розділено на 2 тематичні модулі, після кожного з яких проводиться контрольна робота.

Опрацювання кожної теми передбачає аудиторну і самостійну роботу, яка полягає в засвоєнні теоретичного матеріалу, виконанні практичних завдань, вивченні лексики і фразеології.

Оцінка за курс виставляється за кількістю балів, що нараховуються студенту за кожний вид роботи (максимально 100 балів за курс), відповідно до таблиці:

№	Вид роботи	Кількість балів	Кількість робіт
1	Участь у практичному занятті	1	17
2	Усна відповідь на практичному занятті	1	17
3	Виконання письмового домашнього завдання	1	15
4	Письмова самостійна робота	3	2
5	Контрольна робота	12	2
6	Вивчення на пам'ять 10 фразеологізмів	5	4-5

Набрані бали конвертуються в оцінки ECTS та традиційні оцінки (п'ятибальна система) за таблицею:

Кількість балів	Оцінка ECTS	Оцінка за п'ятибальною системою
90 – 100	A	5 “відмінно”
80 – 89	B	4 “добре”
70 – 79	C	4 “добре”
60 – 69	D	3 “задовільно”
50 – 59	E	3 “задовільно”
менше 50	FX	2 “незадовільно”

В кінці курсу студент одержує оцінку відповідно до набраної кількості балів. Успішне складання письмового заліку дозволяє покращити оцінку, але не більше, ніж на один рівень за шкалою ECTS.

Навчальне видання

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчально-методичний комплекс

Напрямок підготовки: 0601 – Право
Спеціальність 6.060100 – Правознавство
Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр

Укладач *О. Ю. Ярмо*

Відповідальний за випуск *Л. В. Новікова*

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 01.12.06. Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 2,21. Умов.-друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим.
Папір офсетний. Друк ризографічний. Ціна договірна.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Видавничий центр
61077, Харків, майдан Свободи, 4